

Autonominen ja vapaa opettaja? Opettajan työn piileviä määrittäjiä Suomessa

Maija Lanas

KT (2011)
tutkijatohtori (3. kausi, OY)
Vieraileva tutkija, Agora (HY)
Dosentti, opettajankoulutus
(esitetty, HY)
Luokanopettaja
Suomen akatemian
tutkimusprojekti 2013-2016

Tänään

1. Mitä tarkoittaa 'suomalaisen opettajan vapaus'
2. Väite
3. Perustelut
  - Opettajan normit
  - Opettajilla ei tilaa toteuttaa valtaansa
4. Yhteenveto
5. Keskustelu

1. Vapaa opettaja

- Suomen opettajien virallinen ja näkyvien rakenteiden mahdollistama valta ja vapaus:
  - avara ops,
  - ei tarkastajia,
  - ei stand. testejä,
  - ei pakollisia materiaaleja
- Asiantuntijaopettaja, vapaita toteuttamaan villeimpiä pedagogisia fantasioitaan, valta ja vastuu samassa paikassa, ei ristiriitaa ulkoisten vaatimusten ja oman tiedon/motivaation välillä

2. Väite

Tämä valta ja vapaus on näennäistä, sillä **materiaalis-diskursiiviset** reunaehdot määrittelevät niiden rajoja.

Piileviä, ei kenenkään tarkoitus tai tavoite, tulevat tuotetuksi, määrittävät millaisia subjekteja diskurssin puitteissa voi olla

3. Perustelut

1. Opettajanormit:
Jo hakuvaiheesta lähtien opettajaksi subjektifikoidutaan vallitsevien, piilevien diskursiivisten reunaehto-
jen puitteissa (Lanas & Kelchtermans 2015)
2. Ei paikkoja opettajan vapaudelle:
materiaalis-diskursiiviset reunaehdot kouluissa
määrittelevät, kuinka vapautta ja valtaa voidaan käyttää,
eikä niiden käytölle ole paikkoja

3. Perustelut

3.1. Opettajanormit

3.1. Opettajanormit

perustuu 2014-2015 tehtyyn tutkimukseen, jossa analysoitiin 60 aloittavan opiskelijan esseitä aiheesta 'miksi minut valittiin'.

→ Tulosten mukaan opiskelijat selittivät valintansa 7 perusteella.

Henkilökohtaiset ominaisuudet (55/60)	myönteisyys (31), aktiivisuus (20), sosiaalisuus (18), päättäväisyys (10)	“edustaa opettajatyyppiä”
Hlö koht arvot (42/60)	vastuu (22), oikeudenmukaisuus (10), (lapsi)rakkaus (10)	“oikeat arvot”
Oma motivaatio (57/60)	henkilökohtaiset intressit (56), alaan liittyvät intressit (42), Opintoihin liittyvät (6)	“motivaatio ja halu nähdä vaivaa”
Vaivannäkö (41/60)	Valmistautuminen valintakokemus (5),	“motivaatio ja halu nähdä vaivaa”
Aikaisemmat kokemukset (49/60)	hlö koht historia ja toiminta (39), käytännön työ alalla (24), Aiemmat opinnot alalla (8)	“valmius muokata itseä”
Taidot (47/60)	Sosiaaliset - (27), opiskelu - (10), Organisointi - (7), itsenkehittäminen - (5)	“valmius muokata itseä”
Merkittävät muut (14/60)	Sukulaisopettajat (6), akateeminen perhe (1), kaverit alalla (3) Tuki läheisiltä (5)	

3. Perustelut

3.1. Opettajanormit

4 normatiivista kategoriala:

- "motivaatio ja halu nähdä vaivaa",
- "edustaa opettajatyyppia",
- "oikeat arvot"
- "valmius muokata itseä". (kaikista kategorioista nouseva)

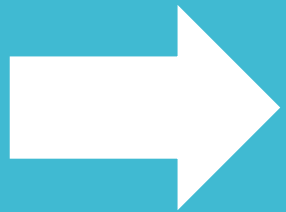

3. Perustelut

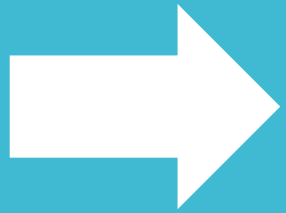
3.1. Opettajanormit

Opiskelijoiden ottama tila neuvotella normia vaihteli huomattavasti eri normien välillä:

- Opettajatyypit: avoimesti neuvoteltu
  - “ei ole mitään opettajatyyppeä”, “hyvä opettaja voi olla monenlainen”, “kansankynttilä-ajatusta ei enää ole”.
- Valmius muokata itseä: harvoin neuvoteltu
  - Yksi kyseenalaisti
- Arvot: ei neuvoteltu
  - “oikeat arvot”
- Motivaatio ja halu nähdä vaivaa: vaiennettu
  - “en ole varma, haluanko edes tätä. Aika syyllinen olo.”

- Jo hakuvaiheesta lähtien opettajaksi muokkaututaan (aktiivisesti, innokkaasti ja halukkaasti) diskursiivisten reunaehtojen puitteissa:
  - Opettajan ominaisuudet (empatia, refleksiivisyys, sosiaalisuus, itsevarmuus, myönteisyys, päättäväisyys, aktiivisuus)
  - motivaatio
  - arvot (epämääräisesti määritellyt)
  - Halu muokata itseä

- Vapaus olla 'millainen vain' on korostettu mutta näennäinen
- kuvaukset ansioista olivat
  - hyvin samanlaisia
  - henkilöön keskittyviä

- Normit keskittyvät henkilöön
  - "Opettajapersoona"
- Opettajiin kohdistuva normatiivinen paine toimii näennäisen vapaaehtoisen itsenkehittämistyön kautta.
- Opiskelijat/opettajat, jotka eivät ole halukkaita muokkaamaan itseään ja investoimaan henkilöön, eivät välttämättä tunne sopivansa, koska sopiminen edellyttää nimenomaan halukkuutta muokata itseään sopiakseen.

3. Perustelut

3.2. Ei paikkoja opettajan vapaudelle

Perustuu 2013-2015 tehtyyn yli vuoden kestäneeseen tutkimukseen, jossa analysoitiin valmistuvien opiskelijoiden kanssa miksi he eivät halua opettajiksi.

3. Perustelut

3.2. Ei paikkoja opettajan vapaudelle

- Ensimmäiset vastaukset: "työpaineet", "kuormitus", "hektisyys ja kiire", "oma puutteellisuus"
- Ilmensivät saatavilla olevaa kieltä (available language)

3. Perustelut

3.2. Ei paikkoja opettajan vapaudelle

- Mistä valmistuvat puhuvat epäröidessään uravalintaansa:
  - ammatillisista hiljaisuuksista
  - normatiivisista odotuksista opettajille

- 3.2.1. Ammatilliset hiljaisuudet

3. Perustelut

3.2. Ei paikkoja opettajan vapaudelle

3.2.1. Ammatilliset hiljaisuudet

“Ei ole niin helppo viihtyä, jos on joitain asioita, joista voisi olla vaikka eri mieltä, tai joita haluaisi pohtia yhdessä, mutta niistä ei voi puhua”

“Toiminnan taustalla olevista arvoista ei puhuta. [... En viihdy siellä omana itsenäni, ja pelkään, että joudun muuttamaan omaa olemistani, jotta kuulun joukkoon. ”

“Se on yksinäistä. Vaikka tajuanhan mä sen, ettei kenelläkään ole aikaa viihdyttää vastatullutta”

“Siellä pitää pärjätä omillaan. Ei voi pyytää apua tai kuormittaa muita.”

3. Perustelut

3.2.
Ei paikkoja opettajan
vapaudelle

3.2.1. Ammatilliset
hiljaisuudet

- Eivät aihekohtaisia, vaan liittyvät laajemmin ammatilliseen **reflektioon** tavoitteista, arvoista ja keinoista.
- Tarve reflektiolle näyttäytyy hlö koht tarpeena, ei ammatillisena velvollisuutena ja tehtävänä.
- Reflektion pyytäminen näyttäytyy kuormittamisena

Esimerkki

Tessa

- halusi opettajaksi murtaakseen hiljaisuuksia, joita oli itse toteuttanut oppilaana,
- nyt opettajana hän on huomannut, että hänen on tuotettava juuri samoja hiljaisuuksia löytääkseen paikan koulusta.
- Kun hän yrittää löytää paikkoja uusien asioiden sanomiselle, kaikki paikat ovat jo muiden äänien täyttämiä.

Esimerkki

Olin koulussa lama-ajan jälkeen, eikä yhteiskunnan rakenteesta tai sosiaalisista aiheista puhuttu koskaan koulussa. Asuin värikkäällä alueella, joten siellä oli varmasti ihmisiä, joilla oli samanlaisia kokemuksia kuin mulla, tai omanlaisiaan. Meillä isän firma meni konkurssiin lamassa ja äiti joutui velkasaneeraukseen, isä rupesi juomaan ja sitten käyttämään lääkkeitä. Lopulta se kuoli. Koulu olisi voinut auttaa ymmärtämään. En ymmärtänyt sosiaalista rakennetta tai olosuhteiden liittymistä elämänpolkuihin ja lapsen elämään. Jos olisin ymmärtänyt enemmän, olisin säästynyt vihalta ja häpeältä. Yhteiskunnallisen tilanteen merkitystä olisi voitu tehdä näkyviksi lapsille. On lasten aliarviointia, ettei anneta välineitä.

” puututaan lippiksiin samalla kun jätetään paljon isompia ja tärkeämpiä asioita kokonaan huomiotta. Tunteisiin, henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin ei puututa.”

Maija: Mitä tarkoitat?

”No siellä on ne pulpetit, vaikka sitten U-muodossa, sitten välkkä, sitten taas suunniteltu tuokio. Ei siellä ole tilaa miettiä omaa elämää. Tiedän omasta kokemuksesta, että ne oppii nimenomaan olemaan tekemättä niin [aamupiirin soveliaat aiheet, ”minun lomamatkani”, kokeet, rikkiäinen instrumentti]”

“Mä halusin muuttaa sitä, mutta oon vaan tajunnut, miten vahvoja ne rakenteet on.”

“ne rakenteet” =

Vallitsevat diskurssit yhteiskunnallisesta tasa-arvosta, koulun tehtävästä, oppilaan ja opettajan rooleista

3. Perustelut

3.2. Ei paikkoja opettajan vapaudelle

3.2.1. Ammatilliset hiljaisuudet

- Hiljaisuudet näyttävät luonnollisilta ja merkityksettömiltä mutta määrittävät mitä voidaan sanoa tai tehdä, ja ehkäisevät ammatillista reflektiota.
- Koulun arvojen ja tavoitteiden pohtiminen ei ole itsestään selvä osa koulua.
- Seurauksena ne opettajat, jotka haluavat kyseenalaistaa arvoja ja tavoitteita voivat päätyä koulun ulkopuolelle.
- He perustelevat jättäytymistään omilla puutteillaan.

3. Perustelut

3.2. Ei paikkoja opettajan vapaudelle

- 3.2.2. Normatiiviset odotukset opettajille

3. Perustelut

3.2.
Ei paikkoja
opettajan
vapaudelle

3.2.2.
Normatiiviset
odotukset
opettajille

- On olemassa normatiivisesti kontrolloitu opettajakuva, 'opettajamuotti', vaikka tämän kuvan olemassaolo kielletään.
- Muottia ei kuitenkaan kuvata kuin epämääräisinä pohdintoina sitä, mitä ehkä ei saa olla:

esimerkki

“Elli”: Mietin nykyään kokoajan, ‘saanko tehdä näin?’, saako ope tehdä näin vai meneekö auktoriteetti pilalle?

Maija: voitko sä antaa esimerkin?

“Elli”: “vitsailla, haukotella, olla poikkeavassa asennossa, tai poikkeava pukeutuminen: tatskat, lävistyksset tai genrenmukainen pukeutuminen, onko skeittari uskottava ope? reikäfarkut? antava pata? kuinka paljon saa kertoa itsestä ja hlö koht elämästä? Saako kertoa olevansa homo? On ihmisoikeusloukkaus jos ei saa. Mutta vaikka virallisesti saisi, silti käytöksellä voidaan antaa ymmärtää, ettei sopinutkaan. Entä puolison nimen sanominen, jos puoliso on nainen? ...] Nämä kaikki tulee näkyväksi vasta kun joku rikkoo niitä, vastareaktion kautta. Itsekin pukeuduin haastattelupäivään söpöksi, kiltiksi. Mulla oli keltainen pusero jossa oli puhvihihat.

Normatiiviset odotukset

- Ei kirjattuja odotuksia, joita voitaisiin arvioida ja pohtia yhdessä
  - Normatiiviset odotukset tuotetaan epävirallisesti, kohtaamisissa muiden kanssa, minkä vuoksi koskaan ei voi olla ihan varma, onko oikeanlainen, onko 'turvassa'.
  - Huomattavissa vain, kun niitä rikotaan.
- Paradoksaalisesti virallisten kriteerien puute ei tue uusia vahvuuksia ja luovia lähestymistapoja koulussa, vaan voi johtaa epävarmuuteen ja itse-ekskluusioon.

4. Yhteenveto

Yhteenveto 1

- Opettaja on rakenteiden mukaan vapaa ja autonominen.
- Tämän vapauden julistus on osa diskurssia.
- Mutta opettajana oleminen on normatiivisesti kontrolloitu
  - Normatiivisen opettajakuvan havaitsevat ne, jotka eivät sovi normiin
  - Normin epämääräisyys tuo epävarmuutta kaikille
  - Hiljaisuudet ehkäisevät normien näkyväksi tekemistä ja avointa pohtimista

Yhteenveto 2

- Opettajalla on virallisesti valta tehdä lähes mitä vain
- Aloittava opettaja, joka haluaisi tehdä jotain 'toisin', ei kuitenkaan löydä paikkoja tehdä sitä.
- Paikkoja ei myöskään voi rakentaa, koska reflektiiviset keskustelut vaiennetaan

Yhteenveto 3

- Koulua yhteiskunnallisena rakenteena reflektoidaan puutteellisesti
- Mutta opettajien itsereflektiota korostetaan
- kun aloittavat opettajat kohtaavat haasteita, he koulutuksensa mukaan etsivät syytä itsestään.
- Heillä ei ole kieltä tai kehystä, jonka puitteissa analysoida koulua kontekstina, jossa haasteet nousevat.
- Mahdolliset 'muuttavat voimat' toteavat itsensä kelvottomiksi ja poistavat itse itsensä alalta.

Yhteenveto 4

Diskursiivinen käänne opettajankoulutukseen

Opettajat tarvitsevat välineitä, joilla tunnistaa, arvioida ja analysoida diskursseja, joiden puitteissa he subjektifikoituvat ja toimivat.

Maija:

Sä et siis halua opettajaksi?

”Kaarina”:

Älä ymmärrä mua väärin. Mä En sano, että en halua olla opettaja. Mä sanon, että en voi nyt juuri, koulussa sellaisena kun se on, olla sellainen opettaja kuin haluan.

”Tessa”:

Pitäisi saada muutettua koulun ja oman luokan sosiaalista rakennetta niin, että olisi tilaa olla ihminen. Jos en onnistuisi, olisin vihainen itselleni.

Keskustelu